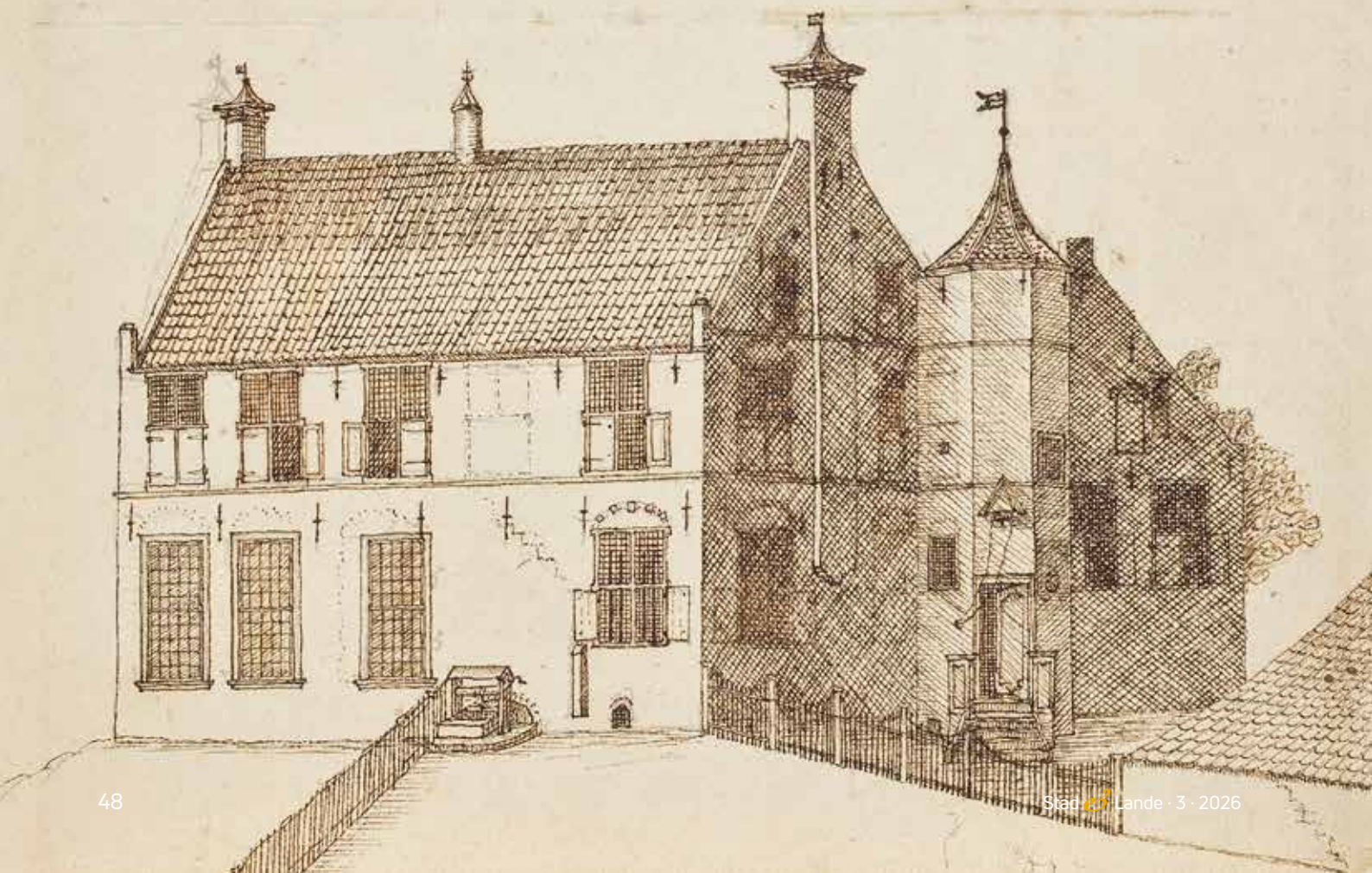
Bas van der Heide

Zes decennia klachten over Westerwoldse ambtenaren (1730-1790)

Westerwolde als speelbal van het Groninger stadsbestuur

In de zomer van 1783 maakte Tiddo Tiddens, een hoge ambtenaar van de stad Groningen, een ronde door het stadsbezit Westerwolde. Al decennialang klaagden bewoners over door het stadsbestuur aangestelde rechters en ambtenaren. Tiddens wilde weten wat hiervan klopte en kwam terug met ontluisterende resultaten. Op basis van een waslijst aan klachten kwam hij erachter dat de rechtsgang 'slegt, traag en duur' was. Hiermee schetste Tiddens een situatie die decennia, zo niet ruim anderhalve eeuw geduurd heeft.

Stadsjurisdictie Westerwolde

↑ Het wapen van de stad Groningen op de drostenbank in de kerk van Wedde. Collectie Groninger Kerken, foto Jan Hovinga.

← Tekening van de Burcht in Wedde door Theodorus Beckeringh, 1748-1767. Collectie Universiteitsbibliotheek Groningen.

Westerwolde is van oudsher een afgelegen gebied dat werd geregeerd door een 'heer' die werd aangesteld door de machthebber ver weg, zodat die er niet voortdurend orde op zaken hoefde te stellen. Die verre machthebber was in de middeleeuwen de bisschop van Münster en vanaf 1536 de Rooms keizer Karel V. In 1594 werd Westerwolde veroverd door het Staatse leger. Toen het gebied in 1619 te koop kwam voor een nieuwe heer, zag het stadsbestuur van Groningen zijn kans schoon. Met de aankoop van Westerwolde kon de stad haar macht, die al reikte tot het naastgelegen Oldambt, nog verder uitbreiden. De stad werd heer van Westerwolde en bepaalde vanaf toen de rechtspraak en het dagelijkse bestuur, de Staten-Generaal gingen over de verdedigingswerken aan de grens en de aanvoer van militairen.[1]

Westerwolde bestond juridisch uit twee gebieden: Bellingwolde en Blijham, en Wedde en Westerwoldingerland. De richter in Vlagtwedde behandelde civiele zaken van Wedde en Westerwoldingerland. Die van Bellingwolde deed dit voor Bellingwolde en Blijham. De drost van Wedde, de hoogste ambtenaar van Westerwolde, voerde controle uit en was er tevens voor hoger beroep. Als dit niet voldoende was, konden inwoners zich tenslotte wenden tot de Hoofdmannenkamer, de hoogste rechtbank in de stad Groningen.[2]

Het jaar 1749 is belangrijk voor Westerwolde en Groningen in het algemeen. In dat jaar werd het Reglement Reformatoir van kracht, waarbij de erfstadhouder meer macht kreeg en probeerde corruptie en nepotisme uit te bannen. Ook poogde hij een einde te maken aan twisten tussen Stad en Ommelanden, die sinds de middeleeuwen voor problemen zorgden. Voor Westerwolde, dat een stadsjurisdictie was en niet onder de Ommelanden viel, gold onder meer dat de rechters en ambtenaren voortaan zouden worden gekozen door de erfstadhouder en dat de stad hieromtrent niet meer alleen beslissingsrecht had. Ook werd de Hoofdmannenkamer omgevormd tot de Hoge Justitiekamer en vanaf dat moment onafhankelijk van het stadsbestuur. Westerwolders hadden zo plotseling toegang tot een onafhankelijke rechtbank om daar eventuele problemen te deponeren.[3]

Toch is bekend dat ook na 1749, in ieder geval tot het onderzoek van syndicus Tiddens in 1783 en de daaruit voortvloeiende 'nieuwe ordre van procederen' een jaar later, klachten bleven bestaan over het functioneren van ambtenaren.[4] Het is het onderzoeken waard hoe dit met elkaar te rijmen valt en hoe belangrijk het Reglement Reformatoir voor Westerwolde was in vergelijking met het onderzoek van Tiddens voor de oplossing van de problemen. De bestaande literatuur is hierover zeer beknopt of gaat er slechts zijdelings op in.[5] Aan de hand van in groten getale bewaard gebleven archiefbronnen met veel details is hiervan een beter beeld te vormen.[6]

Met de aankoop van Westerwolde kon de stad haar macht, die al reikte tot het naastgelegen Oldambt, nog verder uitbreiden.

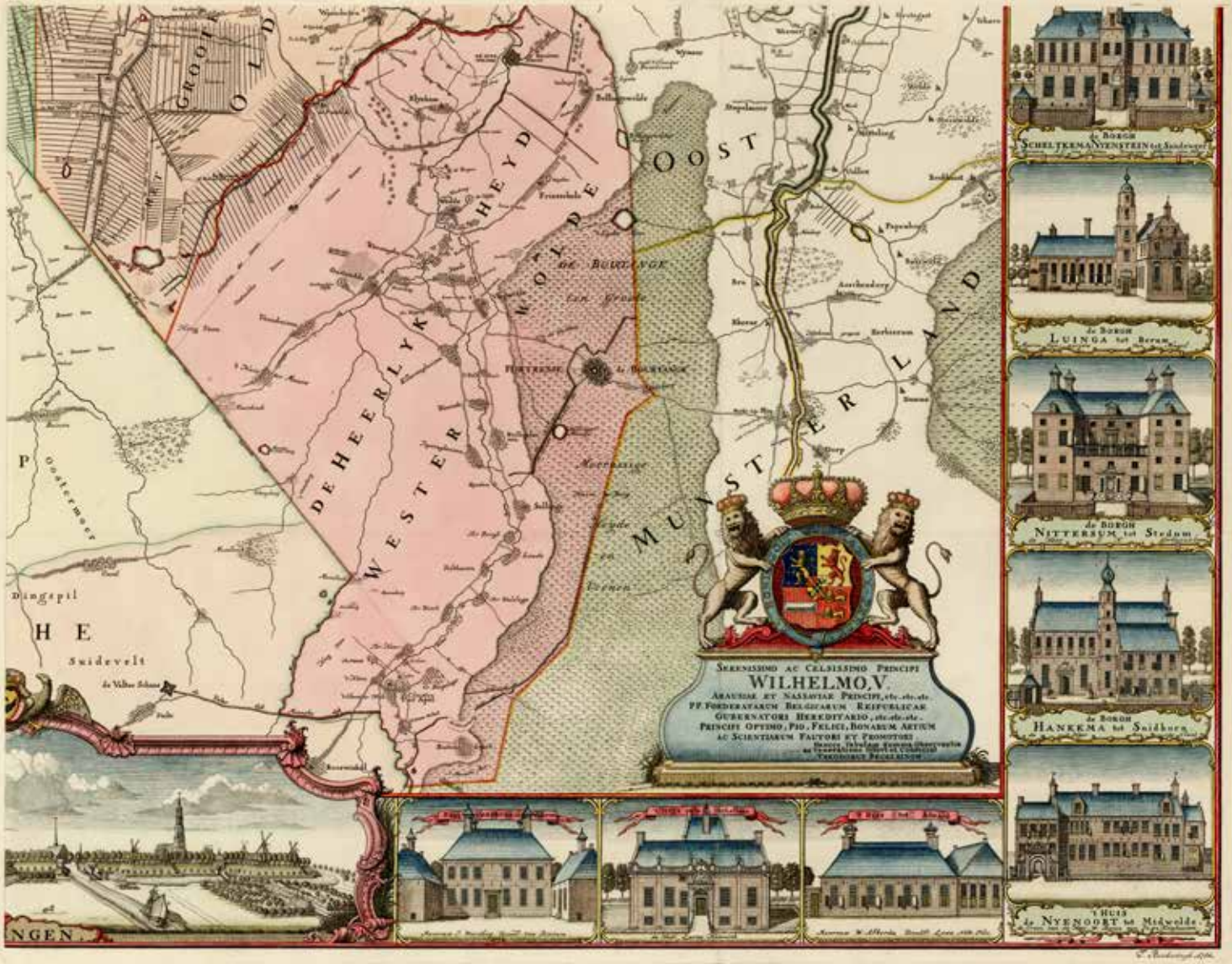
Het ‘tolbrugconflict’

De manier waarop het stadsbestuur voor de instelling van het Reglement Reformatoir te werk ging bij klachten, illustreert het ‘tolbrugconflict.’ Op 5 oktober 1742 verscheen Derck Haselhoff namens de inwoners van Wedde en Hoorn voor het stadsbestuur. Hij had met grote verwondering vernomen dat drost Aldringa vond dat de ingezetenen van Wedde moesten zorgen voor onderhoud en betaling van nieuw ‘aardwerck’ onder de Wedderbrug. Als ze dit niet deden, kregen de inwoners, verenigd in een ‘kerspel’, een boete. Volgens Haselhoff werd deze tegen alle afspraken in opgelegd. Bij de aanstelling van de tolmeester van de brug was namelijk vastgesteld dat die verantwoordelijk was voor het onderhoud, niet de kerspelbewoners. Haselhoff vroeg dan ook om vrijstelling van deze onderhoudskosten, of op zijn minst heroverweging van de verplichting.[7]

Het stadsbestuur ging op zoek in eigen archief en vond een bepaling van 20 augustus 1708. Hierin stond dat de pachter van de brug, op dat moment de weduwe van scriba Rasker, de brug had verhoogd, maar tegen hogere kosten dan voorzien. Daarom werd overeengekomen dat de ingezetenen van Bellingwolde, niet Wedde, de kosten van de verhoging zouden betalen, mogelijk omdat zij veel gebruikmaakten van de brug en wegen tussen Bellingwolde en Wedde. Na deze betaling zouden alle toekomstige onderhoudskosten voor rekening van de weduwe zijn.[8] Er werd echter niet expliciet vermeld dat dit ook zou gelden voor de volgende pachter van de brug. Het stadsbestuur beriep zich kortom op een oude situatie.

Drost Aldringa vond dit niet afdoende en analyseerde de bepaling uit 1708 ook. Volgens hem moest onderhoud aan de aarden wal van de brug inderdaad op kosten van

↓ Kaart van de jurisdictie Westerwolde (rood omrand) op de ‘borgenkaart’ van Theodorus Beckeringh, 1781. Collectie Groninger Archieven (1536-6317).

de pachter worden uitgevoerd. Het onderhoud van de wegen en brugvleugels was echter jarenlang 'vrijewilligh' door de kerspelen Bellingwolde en Blijham betaald en daar ging het in dit geval juist om.[9] Het stadsbestuur reageerde er kort en zakelijk op: 'De costen van dien worden betaalt door den genen die ingevolge oude usance verpligt zijn deselve te moeten aneerden.'[10] Bellingwolde en Blijham moesten betalen en ingezetenen van Wedde waren volgens het stadsbestuur definitief niet verantwoordelijk.

Kennelijk was de onderhoudssituatie zo nijpend, dat de drost meteen aan de slag ging. Op 7 november 1742 volgde een nieuwe brief van Aldringa. Hij schreef aan het stadsbestuur dat de klus geklaard was en de brug er weer netjes bij lag.[11] Het stadsbestuur stuurde de rekening van de aannemer door naar het kerspel Bellingwolde, waar deze niet bepaald met gejuich werd ontvangen. De inwoners protesteerden, maar het stadsbestuur was onverbiddelijk: Bellingwolde moest betalen, anders werd overgegaan op parate executie, waarbij goederen van personen die rekeningen niet hadden betaald zonder tussenkomst van een rechtbank verkocht werden.[12]

Het stadsbestuur leek een dergelijk conflict wat willekeurig op te lossen. Eerst hielden de bestuurders vast aan hun eigen bepaling (betaling door de pachter) en enkele maanden later lieten ze die varen ten nadele van Bellingwolde. Ze handelden wel altijd in het voordeel van de door hen aangestelde drost, die niet zelf voor de kosten opdraaide. In dit geval kwam ook het kerspel Wedde er goed vanaf, maar dat lijkt toeval. Het probleem lijkt in dit conflict met name te zitten in onduidelijkheid over rechten en plichten van drost Aldringa en de kerspelen.[13] Er waren gewoonweg geen regels voor veel zaken.

Huwelijkscontracten en testamenten

Deze onduidelijkheden komen na de instelling van het Reglement Reformatoir ook nog gewoon naar voren. Op 13 november 1762 gaf het stadsbestuur een plakkaat uit waarin stond dat het ze ter ore was gekomen dat sommige inwoners allerlei notariële akten door predikanten lieten opmaken. Dit was in Westerwolde ten strengste verboden: dominees mochten alleen huwelijkscontracten en testamenten opmaken, de rechters maakten andersoortige akten.[14] De Westerwolders voelden zich achtergesteld, omdat inwoners van het Oldambt wel voor iedere notariële verhandeling naar een predikant konden gaan, die vaak dichterbij zat dan een rechter, namelijk in het eigen dorp. Bovendien werd ze niet duidelijk wat er wel en niet in een huwelijkscontract mocht staan. Soms werden ook zaken over boedelscheidingen opgenomen, terwijl het stadsbestuur dat de ene keer wel en de andere keer niet goedkeurde. Ter onderbouwing van het plakkaat verwees het stadsbestuur weer naar een resolutie uit een ver verleden, namelijk 3 juli 1710. In deze akte, een verzoekschrift van de drost en richters van de jurisdictie, werd inderdaad gemeld dat de predikanten in het gebied regelmatig ongeoorloofd verzegelden. Dit was volgens 'ouder gewoonte' niet toegestaan.[15] En daarmee was de kous weer af.

Weer greep het stadsbestuur door gebrek aan regels terug op een bepaling van decennia eerder. Voor nieuwe regelgeving had het Reglement Reformatoir dus niet gezorgd.[16] Dit is ook te zien bij de gedragingen van ambtenaren, die hierdoor vrijelijk hun gang konden gaan. Daarover gaat het volgende voorbeeld.

De Hoge Justitiekamer als redder

De erfstadhouder bepaalde in het Reglement Reformatoir dat de Hoofdmannenkamer onafhankelijke rechters moest hebben, niet gerelateerd aan stadsbestuurders. Het hoogste rechtscollege werd hernoemd als Hoge Justitiekamer. Daar konden Westerwolders

↑ Drost van Wedde Berend Aldringa (1674-1745), olieverfschilderij van Jan Abel Wassenbergh (sr.), 1735. Collectie Groninger Museum, foto John Stoel.

← Uithangbord van het tolhuis in Wedde, negentiende eeuw. Collectie Groninger Museum, foto Marten de Leeuw.

zich melden als ze vonden dat ze door stadse ambtenaren onheus bejegend waren. Dit gebeurde vanaf 1750 in groten getale: het aantal zaken rondom Westerwolde groeit in de protocollen vanaf dat moment explosief. Daarvoor beperken zaken zich meestal tot conflicten tussen personen.[17]

Een sprekend voorbeeld is de positie van de Bellingwolder richter Peter Jan Swartte (1673-1752), die aantoonbaar slecht functioneerde. Hij stamde uit een familie van (stads)bestuurders.[18] Dit gold ook voor zijn echtgenote en nicht Isabella Wiltiana Feijtsema Verrucius.[19] Rondom Swartte lijken tijdens de invoering van het Reglement Reformatoir enkele problemen te zijn: op 20 januari 1749 vorderde de assessor van het Generaliteits Krijgsgericht Pieter Jan van Buttinga via de Hoofdmannenkamer duizend carolusgulden van Swartte. Waarom hij recht had op dit bedrag blijft onbekend, maar Buttinga verwees naar een verzegeling waarin dit werd vastgesteld. De Hoofdmannen beslisten dat Swartte het bedrag voor 27 maart aanstaande moest voldoen. In de loop van 1749 keerde deze zaak regelmatig terug, want Swartte bleef in gebreke.[20]

Swartte maakte de echte aanpak van problemen rond zijn persoon echter niet meer mee. Hij was vanaf eind 1749 uit functie door ziekte: hij verzocht op 3 december 1749 zelf om zijn aftreden, vanwege 'mij seer vele swakheden des ouderdoms.'[21] Hij was op dat moment op leeftijd, 76 jaar oud, maar de timing van zijn aftreden is desalniettemin opmerkelijk. Een week eerder was de

vorming van de Hoge Justitiekamer begonnen. Mogelijk had Swartte ingezien dat het aantal klachten zou kunnen toenemen door de onafhankelijkheid van de hoogste rechtbank. Afgesproken werd dat zijn opvolger Goeddaeus zijn lopende zaken zou afhandelen. Na korte tijd werd echter duidelijk dat Swartte wel erg veel niet goed had gedocumenteerd.

BORGEMEESTEREN
ENDE
RAADT
IN GRONINGEN
DOEN TE WETEN

Na omvangrijke controle kwam het stadsbestuur op 19 februari 1751 tot de conclusie dat vele rekeningen van Swartte onbetaald waren gebleven. Richter Goeddaeus kreeg van het stadsbestuur geld om de schuldeisers te kunnen betalen, maar het stadsbestuur vroeg zich af of het bedrag toereikend was. Schuldeisers werd gevraagd zich binnen veertien dagen te melden, waarna hun vorderingen verder werden onderzocht. Op 14 mei verscheen de zaak weer in de resoluties van het stadsbestuur. Het onderzoek was afgerond en de resultaten waren schokkend: Swartte had tweeduizend carolusgulden aan niet-uitgekeerde boelpenningen, gelden uit erfenissen, onder zich. Bovendien had hij zevenduizend carolusgulden aan kooppenningen nog niet uitgekeerd aan de rechtmatige eigenaren.[22] Bovendien lijkt het alsof Swartte niets aan Goeddaeus had overgedragen: bij de boedelbeschrijving, opgemaakt na het ontslag van Goeddaeus in 1786, werden geen stukken genoemd die voor 1750 zijn opgemaakt.[23] De kans op een goede afhandeling was er hoe dan ook niet lang: op 4 december 1752 werd Swartte als 'wijlen' aangeduid.[24] Swartte nam niet alleen vele financieel niet-afgehandelde zaken mee zijn graf in, maar ook de bewijslast.

Dit voorbeeld rondom richter Swartte is tekenend voor de gang van zaken na de instelling van het Reglement Reformatoir: de Hoge Justitiekamer was voor kerspellieden en particulieren een nieuwe optie om hun gelijk te halen, maar het stadsbestuur van Groningen zwaaide uiteindelijk nog steeds de scepter. Deze combinatie lijkt niet goed gewerkt te hebben. In de praktijk was het probleem dat het Reglement Reformatoir moest oplossen in Westerwolde mogelijk complexer dan op het eerste gezicht denkbaar: de Hoge Justitiekamer kon wel onafhankelijk uitspraak doen in afzonderlijke zaken tussen rechters en bewoners, maar een structurele aanpak was een taak van de stad. Als het stadsbestuur geen daadkracht toonde, werd er weinig opgelost. Zo werd Swartte ook niet structureel aangepakt.

Radicale verandering dankzij Tiddens

Toen inwoners in 1783 voor de zoveelste keer klaagden bij het stadsbestuur over de ambtenaren in Westerwolde, besloot men om syndicus Tiddens naar Westerwolde te sturen voor een uitgebreid onderzoek.[25] Zijn resultaten waren ontluisterend en kwamen overeen met de hierboven genoemde voorbeelden van decennia eerder.

Er heerste bijvoorbeeld een angstcultuur: inwoners uit Vlagtwedde en Bourtange waren niet gaan klagen over richter Muntinghe, want ze waren 'bevreesd […] dat het nog erger mogt lopen.'[26] Ook functioneerde richter Goeddaeus net zo slecht als zijn voorganger Swartte. Hij hield erfenissen onnodig lang onder zich en hij keerde geld niet uit.[27] De drost handelde rechtszaken wel goed af, maar oefende zijn controlefunctie niet goed uit. Toch blijkt uit andere bronnen dat het stadsbestuur ook niet goed voor zijn ambtenaren zorgde. Vlak voor het bezoek van Tiddens, in juni 1783, klaagde de drost bij het stadsbestuur dat 'de zogenaamde koebrug over de gragt', waarvoor de drost huur betaalde, 'door ouderdom geheel onbruikbaar' was. Ook in de Burcht was de situatie penibel: de

↑ Plakkaat waarin het stadsbestuur van Groningen ongeoorloofd zegelen door Westerwoldse kerkvoogden verbiedt, 13 november 1762. Collectie Groninger Archieven (2188-690).

← Tolbrug te Wedde, olieverfschilderij van Assuerus Quaestius, negentiende eeuw. Collectie Groninger Museum, foto Marten de Leeuw.

→ Het rechthuis in Bellingwolde. Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Voorblad van de in 1784 ingevoerde 'Ordre van procederen' voor Westerwolde. Collectie Groninger Archieven (1759-2676).

drinkwaterbak was vies, de kozijnen totaal verrot en het dak lekte zo hevig dat de drost zijn slaapplaats midden in de nacht moest verlaten.[28] Dit was een situatie waarin goed werk leveren ernstig bemoeilijkt werd.

Aan de hand van het verslag van Tiddens werd hoe dan ook een 'nieuwe ordre van procederen' opgesteld, speciaal voor Westerwolde.[29] Hierin kwam met name het gebrek aan regels naar voren, die nu wel gespecificeerd werden. Gesteld kan worden dat de nieuwe ordre van procederen tevreden stemde, op enkele details na. Uit bestudering van de registers van de Hoge Justitiekamer van na 1784 blijkt namelijk dat er nauwelijks nog Westerwoldse zaken voorkomen. Ook conflicten met ambtsbeklederds zijn in deze periode niet noemenswaardig.[30] Richter Muntinghe werd berispt en richter Goeddaeus zelfs ontslagen, al gebeurde dit officieel naar aanleiding van een buitenechtelijke affaire en leugens hierover bij een Amsterdamse notaris.[31]

Hoewel de nieuwe procesordre pas echt voor een oplossing zorgde, was het Reglement Reformatoir wel het begin van bewustwording van de problemen bij het stadsbestuur. Dat het Reglement Reformatoir weinig uithaalde en de Hoge Justitiekamer weinig kon doen, moet frustrerend zijn geweest voor de inwoners. Ondanks alles zijn ze met de nieuwe procesordre toch in het gelijk gesteld. Een schrale, maar vooral late troost, zeker omdat de rechterlijke situatie in 1803 ten einde kwam onder Frans bestuur.

Over de schrijver
Bas van der Heide (1998) is publieksadviseur bij de Groninger Archieven en hoopt begin 2027 zijn studie Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen af te ronden. Zijn onderzoek richt zich op het politieke en culturele verleden van Groningen en de Republiek in de vroegmoderne tijd (1500-1800). Bovendien vertelt hij over geschiedenis bij RTV Noord.

Met dank aan
Dit artikel is een ingekorte versie van mijn bachelorscriptie geschiedenis, tussen februari en juni 2026 geschreven als onderdeel van mijn studie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Met dank aan de adviezen en sturing van bibliothecaris van de Groninger Archieven Johan A.P. Waterborg, historicus Jochem G. Abbes en universitair docent (tevens scriptiebegeleider) Megan K. Williams.

Noten

1 P.J. van Winter, *Westerwolde generaliteitsland* (Assen 1948) 69-70.
2 Paul Brood, *Het oude Groninger recht in hoofdlijnen* (Groningen 1999) 19-22.
3 Karsien Hildebrand, *Het reglement reformatoir in Stad en Lande in de praktijk (1749-1780)* (Groningen, Den Haag en Batavia 1932) 24-29.
4 Zie voor een beschrijving van het werk van de syndicus: K. ter Laan, *Groninger Encyclopedie* (Groningen 1955) 769. Zijn werk was te vergelijken met dat van de raadpensionaris in Holland.
5 Onder meer: Jacqueline Kampman en Paul Brood, *De Geschiedenis van Westerwolde 5: Bestuur en rechtspraak* (Groningen 1995) en Jochem Abbes, 'Prinsgezind Blijham: oorzaken en achtergronden van het oranjisme in Blijham en wijde omgeving', *Veenkoloniale Volksalmanak* 14 (2002) 47-68.
6 Onder meer: Groninger Archieven (GrA), toegang (tg.) 1605, (Stadsbestuur van Groningen (2), 1594-1815) inventarisnummers (inv.nrs.) 1-61: Resoluties van burgemeesters en raad, 142-439: Ingekomen stukken, 471-528: Minuten van uitgegane stukken en 566-652: 'Requestboeken'. Bovendien is GrA, tg. 136 (Hoge Justitiekamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen, 1444-1811) bruikbaar voor het volgen van Westerwoldse rechtszaken, die meestal op maandagen werden behandeld.
7 GrA, tg. 1605, inv.nr. 603: 'Requestboeken', 5 oktober 1742.
8 GrA, tg. 1605, inv.nr. 500: minuten van uitgegane stukken, 5 november 1742. Zie voor de originele bepaling uit 1708: GrA, tg. 1605, inv.nr. 27, resoluties van burgemeesters en raad, 20 augustus 1708.
9 GrA, tg. 1605, inv.nr. 289: ingekomen stukken, brief Aldringa, 1742, zonder datum.
10 GrA, tg. 1605, inv.nr. 500: 15 oktober 1742.
11 GrA, tg. 1605, inv.nr. 289: brief Aldringa, 7 november 1742.
12 GrA, tg. 1605, inv.nr. 36: resoluties van burgemeesters en raad, 4 februari 1743.
13 Kampman en Brood, *Bestuur en rechtspraak*, 85.
14 GrA, tg. 2188 (Plakkaten en ordonnanties GAG, 1595-1795) inv.nr. 690: vaststelling, dat de predikanten in Westerwolde uitsluitend bevoegd zijn tot het opmaken van huwelijkscontracten en testamenten en niet gerechtigd zijn tot het passeren van (akten met) andere overeenkomsten of rechtshandelingen, 13 november 1762.
15 GrA, tg. 1605, inv.nr. 585: 'Requestboeken', 3 juli 1710.
16 Henk Boels en Hidde Feenstra, 'Regentenheerschappij en economische recessie 1660-1749', in: M.G.J. Duijvendak e.a. (red.), *Geschiedenis van Groningen II: Nieuwe tijd* (Zwolle 2008) 341-343.
17 Steekproeven in: GrA, tg. 136, inv.nrs. 960, 965, 970 en 977: protocollen van civiele zaken, 1732, 1737, 1742 en 1749.
18 P.C. Bloys van Treslong Prins, 'De Groningsche burgemeester Mr. Geertt Swartte en zijn geslacht', *De Nederlandsche Leeuw* XLII, nr. 12 (december 1924) 359-365.
19 GrA, tg. 124 (burgerlijke stand, retro-acta, 1596-1877) inv.nr. 177: ondertrouwboek Groningen, 1727-1732, folionummer (fol.nr.) 21v.
20 GrA, tg. 136, inv.nr. 977: protocol van civiele zaken, 20 januari 1749. Op 2 en 16 juni en 27 oktober 1749 komt de zaak terug in de notulen van de Hoge Justitiekamer.
21 GrA, tg. 1605, inv.nr. 296: ingekomen stukken, brief Swartte, 3 december 1749.
22 GrA, tg. 1605, inv.nr. 39: Resoluties, 19 februari, 30 maart en 14 mei 1751.
23 GrA, tg. 1605, inv.nr. 333: ingekomen brief van de drost van Wedde met boedelbeschrijving van Goeddaeus, 15 en 17 juli 1786. De eerste pagina van de boedelbeschrijving was verkeerd ingebonden, waardoor een stuk verloren is gegaan. Het overgrote deel van de boedel kon echter wel gecontroleerd worden en hierin werden stukken van voor 1750 niet aangetroffen.
24 GrA, tg. 1605, inv.nr. 39: 4 december 1752.
25 GrA, tg. 1605, inv.nr. 53: resoluties van burgemeesters en raad, 1 en 31 mei 1783.
26 GrA, tg. 1605, inv.nr. 53: verslag Tiddens, 7 november 1783. Dit specifieke voorbeeld is te vinden op de pagina's 313-315. Brood en Kampman schreven ook al kort over specifiek de situatie in Vlagtwedde in *Bestuur en rechtspraak*, 85-86.
27 GrA, tg. 1605, inv.nr. 53: verslag Tiddens, 7 november 1783. Dit specifieke voorbeeld is te vinden op de pagina's 315-322. Zie ook: Abbes, 'Prinsgezind Blijham', 59.
28 GrA, toegangsnr. 1605, inv.nr. 330: ingekomen brief drost Van Swinderen, 12 juni 1783.
29 W. Siccama, *Ordre van procederen voor de gerichten der Heerlykheid Wedde en Westerwoldingeland, Bellingwolde en Blyham Cum Annexis* (Groningen 1784).
30 Steekproeven in: GrA, toegangsnr. 136, inv.nrs. 1013-1018: protocollen van civiele zaken 1785-1790.
31 GrA, toegangsnr. 136, inv.nr. 1966: protocol van criminele zaken, 3 juli 1786. Kampman en Brood, *Bestuur en rechtspraak*, 78 en Abbes, 'Prinsgezind Blijham,' 59, noemen de fouten die Goeddaeus als richter maakte de directe reden van zijn ontslag, maar dat is dus mogelijk slechts een aanleiding, niet de uiteindelijke reden.